

**ГОЛОДОМОР - ГЕНОЦИД
1932 - 1933 РР. В УКРАЇНІ:
ПАМ'ЯТАЄМО, ВШАНОВУЄМО**

*збірник матеріалів круглого
столу з міжнародною участю*

Черкаси 2023

Міністерство освіти і науки України
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
Науково-дослідний інститут селянства
та вивчення аграрної історії

**ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ 1932 – 1933 РР.:
ПАМ'ЯТАЄМО, ВШАНОВУЄМО**

збірник матеріалів за результатами роботи круглого столу з
міжнародною участю

Черкаси – 2023

УДК 94:341.485(=161.2)(477)»1932/1933»(045)
Г61

Рекомендовано до друку вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 8 від 5 березня 2024 р.).

Головний редактор

доктор історичних наук, професор С. В. Корновенко.

Редакційна колегія

кандидат історичних наук А. І. Берестовий;
доктор історичних наук, професор В. М. Лазуренко;
доктор історичних наук, професор В. В. Масненко;
доктор історичних наук, професор А. Г. Морозов.

Голодомор-геноцид в Україні 1932–1933 рр.: пам’ятаємо, вшановуємо: збірник матеріалів за результатами роботи круглого столу «Голодомор-геноцид в Україні 1932–1933 рр.: пам’ятаємо, вшановуємо» з міжнародною участю, 9 листопада 2023 р. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. 2024. 50 с.

У збірнику вміщено матеріали учнів, студентів, науковців, що брали участь у роботі круглого столу з міжнародною участю «Голодомор-геноцид в Україні 1932–1933 рр.: пам’ятаємо, вшановуємо». Збірник розрахований на широке коло читачів.

За дотримання права інтелектуальної власності, достовірність матеріалів та обґрунтованість висновків відповідають автори.

Зміст

Гончаренко Дарія

Заходи і дії населення України з виживання в умовах голодомору на прикладі регіональних історій.....5

Дяжур Денис

Відображення Голодомору 1932 – 1933 рр. у тогочасній англомовній періодиці.....12

Лук'яниця Василь

Основні аспекти висвітлення проблематики Голодомору в зарубіжній історіографії 2020–2023 рр.....17

Мілютін Сергій

Корупція та зловживання партійно-господарської верхівки Знамянського району під час Голодомору.....26

Овдій Сергій

Голодомор 1932–1933 років як кульмінація антиселянської політики радянської влади в Україні.....31

Теслюк Роман

Зміст категорії «прямі демографічні втрати» у дослідженнях Голодомору-геноциду 1932–1933 років та сучасного геноциду українців.....36

Чистякова Катерина

Голодомор 1932 – 1933 рр. як геноцид українського народу (на прикладі с. Руська Поляна Черкаської обл.)..43

Дарія Гончаренко

учениця 11 класу, Степанківський ліцей – ЗЗСО

Черкаського району Черкаської області

e-mail: dashagon2580@ukr.net

ЗАХОДИ І ДІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ З ВИЖИВАННЯ В УМОВАХ ГОЛОДОМОРУ НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНАЛЬНИХ ІСТОРІЙ

Голод ламає людину як особистість, в організмі відбуваються фізіологічні та психологічні зміни, деформується емоційна сфера, спотворюється мораль. Голодною смертністю в Україні у 1932–1933 рр. вирізнялися села і райони, які мали економічну зумовленість: обсяги, терміни та методи хлібозаготівель. Таким регіоном стала і Черкащина. Документи свідчать, що весною 1932 р. на Черкащині голодували у багатьох селах [4]. Найбільш постраждали від голоду колишні Харківська і Київська області (теперішні Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська, Житомирська). На них припадає 52,8% загиблих. Смертність населення тут перевищувала середній рівень у 8 – 9 і більше разів [2, 42].

На Черкащині від Голодомору 1932–1933 рр. померло 154 519 осіб. (дані опубліковані в 2012 р.) [8, с. 1]. Низка дослідників називають цифру вдвічі більшу й наголошують, що відсутні документи, які дозволяють встановити точну смертність у Городищенському районі, Золотоноші та у Черкасах. Офіційно встановлено, що найбільша кількість жертв Голодомору – понад 20 тис. осіб – була у двох районах Черкащини: Христинівському та Черкаському [3].

Лише в червні 1933 р. у Смілянському районі померло 3194 осіб. Упродовж 1932 – 1933 рр., за неповни-

ми даними, голодною смертю в Звенигородському районі загинуло 4009 осіб, Христинівському – 3717, Черкаському – 6941, Шполянському – 7321. Мали місце випадки людоїдства [7]. Жертвам Голодомору 1932–1933 рр. на Черкащині встановлено 273 пам'ятники та 583 пам'ятні знаки у 845 населених пунктах, які взяті на державний облік. У душах багатьох українців на генетичному рівні заліг страх: біологічний, фізіологічний, – за своє виживання [6, 79].

Семен Старів – мешканець с. Вергуни (село Степанки входило до Вергунівської волості, Черкащина) – опублікував спогади «Страта голодом» про драматичні події 1930 – 1933 рр. в рідному селі. Книга вийшла англійською мовою у США 1985 р. під псевдонімом Мирон Долот.

У книзі С. Старів описав все те, що сам пережив у страшні 1929 – 1933 рр. Автор докладно висвітлив період примусової колективізації, боротьбу незброєних селян за свої ділянки землі, за що їх було нещадно придушено, а села спустошені.

У передмові до книги С. Старів зазначив: «Історія не занотувала жодного іншого такого злочину, як цей голодомор, направлений проти цілої нації... У світовій історії траплялося багато голодоморів, але голод в Україні 1932 – 1933 рр. був політичним голодом... Це був голод народобивчий, що його Сталін зі своїми однодумцями використовував як спосіб підкорити собі українське селянство» [1, 19].

Спогади С. Старіва значною мірою сприяли розкриттю справжньої суті більшовицького тоталітаризму. Він підсумовує: «...Зрозуміліший став механізм геноциду. В плануванні, організаційному розмасі і хистах комуністам не відмовиш. Починаючи від розкуркулення на тлі гарматних залпів і кінчаючи розгортанням Торгсинів в райцентрах під час голодомору. Магазини Торгсин (Торгівля з іностраницями) були лише в великих містах, але їх розгорнули в райцентрах і приймали до сплати за хліб золото і срібло, в кого може лишилося... Спеціально для панів Мінора і Чучхе, які цікавилися безпосередніми виконав-

цями – в книзі згадуються «тисячники» (тобто «двадцятип'ятитисячники» і потім «стотисячники») на прізвища Цейтлін, Черепин, Лівшиц... («Товарищ Черепин хорошо говорил по-украински, если не учитывать странного, местечкового акцента, выдававшего его национальность... Последующие события показали, что это был настоящий садист, который, не испытывая угрызений совести, отбирал последний килограмм зерна или мог выкинуть ребёнка из окна в снег»)» [1, 88].

Кремль створив умови життя, розраховані на знищення частини української нації шляхом повного вилучення всіх продуктів харчування. Постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 22 січня 1933 р. за підписами Сталіна і Молотова заблокувала українців в межах голодуючої території, заборонивши виїзд із УСРР і Кубані за хлібом. До жодного іншого адміністративного регіону СРСР чи республіки подібного рішення не було застосовано [5, 241].

У 2021 – 2022 рр. з метою збору матеріалу про Голодомор 1932 – 1933 рр. на Черкащині було записано спогади наших односельчан: Івана Глизя (1936 р. н.), Катерини Жупинас (1939 р. н.) та Ольги Гончаренко (1971 р. н.).

Велика увага під час опитування приділялась з'ясуванню стратегії виживання селян Черкащини під час терору голодом. Жажливі розповіді очевидців-односельчан про реалії тодішніх «подій» та знущання активістів. У проведеному дослідженні акцентувалася увага на розкриті регіональних особливостей організації хлібозаготівель.

Іван Глизь переповів розповідь батька (1906 – 1987 рр.) про організаторів «навчань селян будівництву комунізму» та репресії до працівників сільради у селі Степанки. Полікарп Зеленько (голова сільради) та бригадир колгоспу Федір Глизь натерпілися від «повчань комуністів». Останній відсидів чотири роки за «вредительство», бо посіяв овес так, як це робили діди-прадіди, а не так, як учили «створювачі раю» та їхні помічники комнезамівці. Зі слів респондента встановлено: «...

під час голодомору в селі померло до 400 односельчан. Найбільше – влітку 1933 року. Вмирили навіть цілими сім'ями».

Іван Глизь повідомив: «...батько в 1930-х рр. працював рахівником у сільраді. Парторг колгоспу Очаковський (прибув до села з росії) змушував батька під дулом пістолета в графі про причини смерті людей ставити брехливі дані. Ніде не було записано, що помер від голоду (архівні дані). Шість сімей з росії (жителі міст Центральної росії) прибули в Степанки «учити» селян працювати на землі. Голова сільради Полікарп Зеленько та бригадир колгоспу натерпівся від неуків «комуністів-вчителів». «Будівники комунізму» збагатилися за рахунок селян, відкривши Торгсіни, де продукти обмінювалися на золото та цінні речі. По сусідству жив комуніст Ситник Купрій, він був головою колгоспу, але шкоди, в міру своїх сил і можливостей, людям намагався не робити. Збирали люди у полі торішню картоплю, що була з осені захована або залишена. Та картопля була вже порохнява, її варили і їли. А ще варили бурачанку, лободу, кропиву... Яків Ісаєнко розказував, що на складах біля залізничної станції Бобринська було повно зерна, але чому в людей вигрібали до зернини – стало зрозумілим лише в наш час. До речі, він зміг в голодний 33-й втекти до м. Ржев, завдяки цьому вижив.

На вулицях Степанок були мерці, адже люди масово вмирили, і тому в селі до 10 братських могил часів Голодомору. А на Попівщині жінка Уляна розрубала свою доньку і з'їла. Влітку 1933 р. Іван Дмитрович отримав два мішки грошей для закупівлі продуктів у росії. Землю голодні і обезсилені селяни обробляти не могли. З великою радістю жителі м. Ржев та навколишніх сіл (за збігом обставин тут перебував односельчанин Ісаєнко) продавали своє збіжжя. За декілька днів 5 вагонів прибули до станції Бобринська, люди розвантажили продукти на підводи і повезли до Степанок, роздавали лише колгоспникам».

Катерина Жупинас переповіла розповідь батька Дмитра Жупинаса (1911 – 2003 рр.), тітки Мотрі Жупинас (1914 – 2002 рр.) та матері Єфросинії Федоренко (1916 – 1995 рр.) про виживання їх родини: «їли гнилу бараболю, деколи буряк, лободу, полин, лопухи та ішли пішки до станції Бобринська міняти речі на продукти» та «діяльність» комнезамівців «у хаті все поперекидали, влаштували справжній гармидер, потім пішли на город у 25 соток, все перетикали, нічого не знайшли...».

Зі слів респондента записано: «...у сім'ї було четверо осіб. Ми дуже голодували, їли гнилу бараболю, деколи буряк, лободу, полин, лопухи. Пили воду із ставка або калюжі, тому що комнезамівці не дозволяли пити із криниць. Наша бабуся Феодосія варила лободу і бурачанку. Багато людей ішли пішки до станції Бобринська. Продавали дещо із одежі, купували борошно, приносили додому. Так люди виживали (з розповіді тітки Мотрі). Батько зміг втекти до Ростова. Повернувшись влітку 1933 р., зрозумів, що баба Феодосія померла від голоду. Братську могилу (спільну яму для поховання) змогли віднайти лише в кінці 1980-х років. Мій дід Прокіп записався до комнезамівців, прожив до 1978 року. Батько не зміг пробачити дідові, викреслив його зі свого життя, зовсім не спілкуючись з ним та його новою родиною...

Причина голоду – неврожай. Але винна влада. Це тільки в Україні такий неврожай, бо в інших районах СРСР хліб був. Приходили у двір люди з палицями, десь завбільшки до 2-х метрів, з гострим залізним ковпаком на кінці. Потім ходили двором і встромляли у землю, бо врожай часто ховали там. Якщо знаходили зерно, то, звичайно, розкопували й забирали. Пам'ятаємо, як до нас приходили вранці. Моя бабуся Настя сплеснула долонями, вигукнула: «Ой, діждалися горя!» й почали плакати. А в нас нічого не було. У хаті все поперекидали, влаштували справжній гармидер, потім пішли на город у 25 соток, все перетикали, нічого не знайшли та й пішли собі. Приходили разів зо три, може, до когось іншого й більше. До

нас приходило чоловік 5 – 7, а може, й більше, уповноважені, самі чоловіки, а звідки вони – не знаю. Заходили до хати й нишпорили у скринях, звідти все викидали, заглядали у піч, забирали худобу...».

Ольга Гончаренко проводила опитування односельчан: Настю Холод, Катерину Табачну, Одарку Жупинас, Лідію Фоменко, Настю Глизь, Зінаїду Хоменко, Гапку Сахно, – у 2000 – 2001 рр. про голодомор та його наслідки для респондентів.

Думки односельчан були такі: «чужі у шкірянках з пістолетами понайжджали, усіх в колгосп заганяли; де, який господар був, то всіх понищили; маєш коня і трохи землі, то вже куркуль; де, хто що мав, все забрали; бунтували, то їх приїхали і забрали в допер; так багато померло, що не рахували; на собі мертвих на цвинтар носили; п'ятеро дітей померло у сулідів; зерно лежало пріло, а люди з голоду мерли; не голодували керівники і активісти; поля охороняли об'їздчики, сторожі, комірники; споживали кору дуба, берест, насіння акації, щиріцу, різні бур'яни, риб, вужів, жаб; заманювали і їли дітей; грабарками звозили померлих до кладовища і викидали у загальну яму; люди не допомагали один одному, що зумів заховати те і твоє; комнезаміцями були вихідці з найбільш вихідних верств села «ледацюги».

Голодомор виконували пересічні люди – місцеві активісти, посадовці, колгоспники, члени комітетів незаможних селян, комсомольці, вчительки, уповноважені з міст, студенти, а не лише співробітники служби безпеки, місцеві ледарі, волоцюги чи росіяни. Хоча деякі з них теж померли від голоду і серед них були садисти і маргінали, переважна більшість з них були звичайними людьми за надзвичайних обставин.

Список джерел та літератури:

1. Старів С. (Miron Dolot). Страта голодом: спогади / пер. з англ. за ред. Р. Доценка. К.: Українознавство. 1997. 250 с. URL: <https://drive.google.com/>

file/d/1YLEmVUKLt-c2nglft4p-hm0UB5IE-v_M/
view?fbclid=IwAR1VMvTl_RnvantbmxqBbcuR7Ri
VislD6PRgXzayOrzkEv_siJrAK-83s

2. Кульчицький С., Шаталіна Є. Роль радянського апарату в примусовій колективізації українського селянства (1928–1933). *Проблеми історії України: факти, судження пошуки*. 1994. Вип. 3. С. 40–48
3. Голод 1932–1933 років на Черкащині. Документи і матеріали / Держархів Черкаської обл.; Авт.-упоряд. Т. А. Клименко, С. І. Кононенко, С. І. Кривенко. Черкаси, 2002. 224 с.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2191. Арк. 96–97.
5. Пасічник М. Історія України: державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи. К.: Знання, 2006. 735 с.
6. Мельниченко В. М. Моя Черкащина (історія рідного краю від найдавніших часів до сучасності). Черкаси: Вертикаль, 2006. 182 с.
7. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932 – 1933 років. Черкаська область. Частина II / редкол.: П. І. Гаман, А. Ю. Чабан, Е. А. Левицька [та ін.]; упоряд.: Е. А. Левицька, В. І. Захарченко, П. М. Жук та ін. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2008. 1200 с.
8. Державний архів Черкаської області, Р-5899. Оп.17. Спр. 9.

УДК 94(477)»1932/1933»: 070.484=111(045)

Денис Дяжур

магістрант 2 року навчання ННІ іноземних мов,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2931-2604>

e-mail: Dyazhurd@gmail.com

ВІДОБРАЖЕННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932 – 1933 РР. У ТОГОЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПЕРІОДИЦІ

Голодомор в Україні 1932 – 1933 рр. залишається глибоко драматичною сторінкою розділом в історії України. Загально-визнано, що Голодомор 1932 – 1933 років став результатом сукупності факторів, зокрема політики примусової колективізації та реквізицій зерна радянським урядом за правління Сталіна. Голодомор призвів до загибелі мільйонів українців. За кордоном англomовні періодичні видання протягом багатьох років відігравали вирішальну роль у формуванні міжнародного розуміння та сприйняття Голодомору. Однак, незважаючи на свою важливість, існує постійна проблема неточних і оманливих зображень Голодомору в цих публікаціях, на що впливають різні фактори, такі як геополітичні ігри, дезінформація та приховування критичної інформації.

Наукова проблема, яка лежить в основі цього дослідження, полягає в постійному виклику виправлення неточного зображення Голодомору 1932 – 1933 рр. в англomовній періодиці та його наслідків. Замість того, щоб покладатися лише на окремі свідчення, у статті використовується порівняльний аналіз декількох джерел, зокрема публікацій в британській газеті «Manchester Guardian» та американських виданнях «New York Times» та «New York Evening Post», датованих 1933 роком. Окрім того, ці джерела також були вивчені в статті А.

Міхеєва «Reaction of the English-speaking world on the Holodomor 1932 – 1933 in Soviet Ukraine», в якій були відзначені як об'єктивне висвітлення Голодомору 1932 – 1933 рр., так і необ'єктивні або навіть хибні статті про Голодомор. Метод дослідження періодики, застосований у нашій статті, перехресно посиляється на звіти з різних джерел, таким чином виявляючи розбіжності та більш точно узгоджуючи з фактичними даними, мінімізуючи вплив упереджень або спотворених оповідей.

Англомовний світ дізнався про «голод» в Україні в 1932 – 1933 рр. майже відразу після повідомлень ряду журналістів, які в той період побували в СРСР і закарбували свої спостереження і висновки на сторінках газет. Наприклад, дослідницяка подорож Малкольма Маггеріджа до України в 1930-х роках відіграла важливу роль у висвітленні нищівного «голоду» в регіоні, який тоді був частиною Радянського Союзу. Його робота, як задокументовано в серії статей, опублікованих у «Manchester Guardian» у березні 1933 р., значно підвищила обізнаність про Голодомор в англомовному світі. Автор чітко засвідчив факт широкомасштабного «голоду» в СРСР: «The civilian population was obviously starving I mean starving in its absolute sense; not undernourished as, for instance, most Oriental peasants are undernourished and some unemployed workers in Europe, but having had for weeks next to nothing to eat» [1, 27; 2].

Присутність М. Маггеріджа безпосередньо на місцях під час подорожі в Україну дозволила йому на власні очі побачити жахливі умови та страждання українського населення під час Голодомору. Його статус очевидця додавав довіри до його звітів, тому читачам було важче відкинути його розповіді як лише припущення чи пропаганду. Доповіді М. Маггеріджа викрили різке заперечення радянським урядом «голоду», адже журналіст також наголошував не тільки на факт «голоду», а також на некомпетентності радянського керівництва на місцях: «The Communist directors were sometimes incompetent or corrupt; the agronomes were in many cases a failure». Тогочасна радянська влада активно прихо-

увала інформацію про масштаби кризи. Статті М. Маггеріджа ж надали незаперечні докази масштабів «голоду», кидаючи виклик офіційному радянському наративу. В Англії статті М. Маггеріджа викликали значні сумніви, адже багатьом було важко прийняти реальність таких жакливиx подій. Крім того, деякі видатні британські інтелектуали, зокрема відомі письменники Бернард Шоу та Герберт Уеллс, які симпатизували Радянському Союзу, вважали ці повідомлення антикомуністичною пропагандою [3; 1, 27].

Іншим англомовним свідком трагічних подій Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні був Гарет Джонс – валлійський журналіст. Мотивований рішучістю оцінити продовольчу ситуацію в Україні з перших вуст, Г. Джонс на початку березня 1933 р. вирушив до Радянського Союзу, де шукав інформації від іноземних кореспондентів. Подібно до М. Маггеріджа, Г. Джонс переїхав до Української СРР, зокрема до Харкова, без попереднього дозволу радянської влади. Там він об'їздив навколишні села, докладно записуючи жакливі події у своєму щоденнику. Згодом Г. Джонс повернувся до Берліна і 29 березня 1933 р. провів прес-конференцію. Матеріали цієї конференції були широко розповсюджені в численних британських та американських виданнях. Наприклад, у статті для «New York Evening Post» він стверджував: «In the train a Communist denied 'to me that there was a famine. I flung a crust of bread which I had been eating from my own supply into a spittoon. A peasant fellow-passenger fished it out and ravenously ate it» [1, 27-28; 4].

З іншого боку, далеко не всі особи з інших країн трактували тривожні події в Україні 1930-х років так, як М. Маггерідж чи Г. Джонс. Тогочас у Москві гостював ще один відомий англомовний кореспондент Волтер Дюранті. У ширшому контексті В. Дюранті був всесвітньо відомий як видатний журналіст, що висвітлював події в Радянському Союзі. Його погляди мали значний вплив і викликали широку повагу.

Ще 31 березня 1933 р. він написав статтю в «New York Times» під назвою «Russians hungry but bot starving», яка відіграла

значну роль у применшенні значення Голодомору на Заході. У цій статті В. Дюранті намагався надати раціональне пояснення англомовним читачам викликів, пов'язаних із радянською колективізацією, посиляючись на проблеми, пов'язані з «новизною та неадекватним управлінням колективним господарством». Він також вказав на диверсії та змови, які сприяли «перебоям у радянському продовольчому постачанні». В. Дюранті визнав, що в країні відчувається «серйозна нестача продовольства», але щодо голоду він однозначно заявив: «There is no actual starvation or deaths from starvation, but there is widespread mortality from diseases due to malnutrition» [1, 29; 5].

Проведені дослідження показують, що навіть під час Голодомору 1932 – 1933 рр. світ уже був наповнений суперечливими даними про «голод», а в деяких випадках навіть дезінформацією. Отже, якою мірою і в який спосіб англомовні періодичні видання неправильно представили український Голодомор 1932 – 1933 рр. як історично, так і в сучасному дискурсі? З одного боку, статті М. Маггеріджа та Г. Джонса показували події Голодомору в об'єктивному світлі, надаючи показання свідків та навіть критикуючи дії радянської влади. З іншого боку, частина тогочасних англомовних публікацій часто применшувала масштаби «голоду», іноді через політичні симпатії до Радянського Союзу. Вони часто представляли радянську урядову пропаганду як надійне джерело, приховуючи у такий спосіб справжні масштаби трагедії, про що свідчать, наприклад, статті, опубліковані В. Дюранті.

Враховуючи увічнення спотворень і непорозумінь, є кілька наслідків перегляду та переоцінки первинних і вторинних джерел для побудови точнішого історичного наративу Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні. Перегляд і переоцінка первинних і вторинних джерел для побудови точнішого історичного оповідання про український Голодомор 1932 – 1933 рр. має глибокі наслідки. Вирішення цих питань є вирішальним для встановлення більш тонкого, правдивого та співчутливого розуміння Голодомору 1932 – 1933 рр. Це підкреслює необхідність ретельних наукових дослі-

джень, відповідальної журналістики та інформованого публічного дискурсу для точного відображення історичних подій і запобігання їх спотворенню. Крім того, це дозволяє глибше дослідити складні причини та наслідки Голодомору, сприяючи таким чином більш тонкому розумінню історичного контексту. Зрештою, ці зусилля не лише виправляють минулі спотворення, але й сприяють відповідальній науці, етичним історичним наративам і більш інформованому глобальному усвідомленню цього трагічного розділу нашої історії.

Список джерел та літератури:

1. Mikheiev A. Reaction of the English-speaking world on the Holodomor 1932-1933 in Soviet Ukraine. *European philosophical and historical discourse*. 2022. №8. С. 26-32.
2. Muggeridge M. Exposing Stalin's famine in Ukraine. *The Guardian*. 1933. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/02/exposing-stalin-famine-in-ukraine-muggeridge-1933>.
3. Muggeridge M. Deliberate famine in Russia. *The Guardian*. 1933. URL: <https://www.theguardian.com/news/1933/mar/25/mainsection.fromthearchive>.
4. Jones G. Famine grips Russia, millions dying. Idle on Rise, says Briton. *New York Evening Post*. 1933. URL: https://www.garethjones.org/soviet_articles/millions_dying.htm.
5. Duranty W. Russians hungry but not starving. *New York Times*. 1933. URL: <https://www.nytimes.com/1933/03/31/archives/russians-hungry-but-not-starving-deaths-from-diseases-due-to.html>.

Василь Лук'яниця

студент 4 курсу, лаборант археологічної лабораторії,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, історії
та філософії Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького

ORCID: <http://orcid.org/0009-0006-1955-4443>

vasyl.lukianytsia@gmail.com

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИСВІТЛЕННЯ
ПРОБЛЕМАТИКИ ГОЛОДОМОРУ В ЗАРУБІЖНІЙ
ІСТОРІОГРАФІЇ 2020–2023 РР.**

Проблематика Голодомору 1932–1933 рр. в Україні посідає одне із ключових місць у сучасній українській історіографії, свідомості й історичній пам'яті. Водночас ряд її аспектів залишається маловідомими, чимало вітчизняних праць не позбавлені тенденційності, а державна політика – однобічності. Тож для переосмислення цієї теми, виявлення недоліків і прогалин в її науковій розробці важливо звернутися до аналізу сучасного зарубіжного погляду на неї.

У 2020–2023 рр. продовжилося досить активне опрацювання зарубіжними дослідниками тематики Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Напрацьовану ними історіографію можна поділити на кілька груп: монографічні дослідження, статті у фахових виданнях, наукові публікації на електронних ресурсах, збірки наукових праць, матеріали конференцій, публікації джерел тощо. З огляду на обсяг представленої роботи, автор не ставить за мету здійснити їхній комплексний аналіз, обмежившись конкретними працями, що репрезентують перші три групи. Так, монографія В. Меньковського, М. Шмігеля, Л. Дубінки-Гуці сфокусована на питаннях політики історич-

ної пам'яті щодо Голодомору в Україні [1]. Прикметно, що цю ж проблему у формі статті висвітлила Ж. Коулсон [2]. Інший напрям у своїй статті розробляє В. Хітерер. Тему страждань євреїв під час Голодомору вона вважає «знехтуваною» істориками [3]. Маловідомою сторінкою залишається роль працівників з Америки, що перебували в Україні на той час, котру М. Светліцкі проаналізував крізь призму художнього твору [4]. Натомість Д. Ірвін-Еріксон подав поняття Голодомору та геноциду шляхом опрацювання наукової спадщини Р. Лемкіна [5]. Статті М. Гечтера [6] та М. Тендери [7] присвячені порівнянню Голодомору з голодом середини ХІХ ст. в Ірландії. Публікація Х. Кренн на електронному ресурсі демонструє аналогічний підхід, адже геноцид в Україні в 1932–1933 рр. вона порівнює із сучасною ситуацією у Венесуелі [8]. Короткий огляд основних позицій зазначених праць дозволяє сформулювати уявлення про основні вектори наукового інтересу дослідників-іноземців у широкій темі Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Водночас його багатогранна зарубіжна історіографія, яка щороку поповнюється новими ґрунтовними дослідженнями, потребує більшої уваги та комплексного підходу.

При написанні роботи, заснованої на принципах історизму, об'єктивності, альтернативності, застосовувалися метод історіографічного аналізу, аналітико-синтетичний, порівняльно-історичний і діахронний, історико-генетичний та історико-типологічний методи.

Мета дослідження – визначення основних напрямів інтересів сучасних іноземних науковців щодо Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, аналіз їх поглядів на його трактування та вплив на сьогодення.

Здійснено огляд ряду нещодавніх публікацій науковців із університетів США, Канади, Польщі, Словаччини, Туреччини, присвячених темі Голодомору. Висвітлено проблематику, що становить для них найбільший інтерес, спільне та відмінне у підходах і трактуваннях. Наведені у відповідних працях недо-

ліки та прогалини української історіографії Голодомору є пріоритетними напрямками наступних досліджень для вітчизняних істориків.

Під час аналізу вибірки праць зарубіжних дослідників Голодомору 1932–1933 рр. в Україні останніх років зауважуємо три напрями їхнього наукового інтересу в контексті нашої теми: політика історичної пам'яті щодо настільки травматичної події, маловисвітлені аспекти Голодомору 1932–1933 рр. в Україні (такі, як залученість громадян західних держав чи вплив на євреїв та інші меншини), а також найбільш виражений – порівняння з іншими випадками голоду в модерній історії, часто – в контексті дискусії про колоніалізм і геноцид.

Так, у 2020 р. побачила світ колективна монографія під промовистою назвою «The Hunger Games» – «Голодні ігри» (прикметно, стаття М. Тендери має аналогічний заголовок («Games of Hunger» – «Ігри голоду») [7], що підкреслює заповлізованість цієї теми). Її автори вважають, що після відповідного законодавства, згідно з яким Голодомор було визнано геноцидом українського народу, історикам складно сперечатися з офіційною позицією. Вони зазначають, що це призвело до формування «пам'яті жертви» [1, 73] й заважає об'єктивному науковому аналізу, але є вельми важливим для самоідентифікації. Останнє викликає різке неприйняття в росії, де формується історична пам'ять, що протистоїть українській [1, 80]. Отже, дослідники-іноземці демонструють розуміння внутрішньоукраїнської ситуації, водночас спонукаючи вітчизняних істориків до ще більш комплексного вивчення проблематики Голодомору.

У статті 2021 р. науковиця з Університету Західного Онтаріо (Канада) Ж. Коулсон також проаналізувала історичну пам'ять про Голодомор, висловивши думку, що ключовими для її формування були роки президентства В. Ющенко, коли українці завдяки цілеспрямованій державній політиці осмислили себе як постгеноцидну націю. Прикметно, що дослідни-

ця, як і автори вищезгаданої монографії, вважає, що відбулося граничне спрощення: нав'язаний синдром жертви, коли весь український народ сприймається як постраждалий від зовнішніх ворогів. Хоча, як відзначила Ж. Коулсон, для процесів державотворення й відмежування від постколоніальної советської спадщини (а відповідно – росії) таке протиставлення себе «іншим» і послугувало вдалим політичним інструментом, проте водночас створило нові міфи [2, 2].

Розвиваючи свою думку, історикня зауважила, що «гомогенізація» українства навколо колективної, «культурної» «пам'яті жертви» слугувала для подолання «розколу» між проєвропейським Заходом і проросійським Сходом [2, 4 – 5]. Вона підкреслила, що сконструйований державою наратив, який сприяв дистанціюванню від росії, не є хибним, однак виступила проти сакралізації й ритуалізації Голодомору, однобічного ставлення до євреїв і росіян як його винуватців та ігнорування залученості частини українців до творення цієї катастрофи [2, 12–13]. Такий незаангажований погляд ззовні на травматичні події української історії та їх рефлексію політикумом і суспільством важливий для подальших історичних досліджень, що розширять наявний вітчизняний дискурс.

В. Хітерер із Міллерсвіллського університету (США) у своїй статті розвиває один із маловідомих напрямів у студіях Голодомору, обґрунтовуючи жахливе становище більшості євреїв в УСРР, що проживали як у штетлях, так і в містах та селах (адже влада намагалася трансформувати «непрацюючий елемент» у корисних для себе селян). Тож чимало євреїв під час Голодомору 1932–1933 рр. в Україні опинилися в тих самих умовах, що й українське селянство. Жителі штетлів через падіння торгівлі також втратили засоби до існування, тому, попри всі перешкоди, масово мігрували до великих міст, передусім Києва. Тут вони помирали на вулицях, наштовхуючись на неприязнь і байдужість містян-українців до цих «інших», що заохочувалися владою [3, 3–7].

ОДПУ погіршувало ситуацію, арештовуючи євреїв і вимагаючи сплатити певну суму в доларах, оскільки вважалося, що в них усіх повинні бути заможні родичі за кордоном [3, 12]. Цікаво, що, на відміну від В. Хітерер, Ж. Коулсон приходить до висновку, що маловивченість впливу Голодомору на євреїв України походить від «Голокостової заздрості», адже українці вважають тільки себе постраждалими від Голодомору, котрий іноді називають «Українським Голокостом» [2, 9]. Тож у працях зарубіжних дослідників, що з'явилися одночасно, можна помітити розбіжності, однією із причин яких вважаємо відсутність чіткої й розробленої позиції українських істориків щодо цього аспекту.

Порівняння Голодомору з Великим голодом в Ірландії 1845–1850 рр., здійснене в 2021 р. М. Гечтером з Університету штату Арізона (США) й М. Тендерою з Ягеллонського університету (Польща) на сторінках журналів, виданих відповідно в Канаді й Бразилії, стосується колоніального статусу та процесів формування національної ідентичності. Розглядаємо ці статті одночасно, адже вони мають спільний предмет і є подібними у висновках. Отже, на думку авторів, у випадку колоніалізму іноземне панування, що не дозволяло народам «внутрішніх колоній» вирішувати власну долю, сприяло (або зумовлювало, як було в Україні) поглибленню Голодомору, оскільки харчові ресурси продовжували вилучатися метрополіями для експорту з ігноруванням потреб культурно відмінних окраїн своїх володінь. Тож М. Гечтер називає саме іноземну владу (з усіма іншими причинами як похідними), що дбає лише про власні інтереси, відповідальною за безкарне використання Голодомору як інструменту підкорення [6, 152, 154].

Під дещо іншим кутом розглядає ці процеси М. Тендера, вважаючи Голодомор 1932–1933 рр. в Україні і Великий голод в 1845–1850 рр. в Ірландії каталізаторами консолідації великих національних рухів на окраїнах Європи. Рефлексії такого травматичного досвіду, на її думку, стали основою політичного

спротиву у формі голодування (для України наведено приклади О. Сенцова, Н. Савченко, В. Балуха та ін.), а також сучасного самоусвідомлення цих націй [7, 210–211]. Науковиця вказує і на роль кордонів: у 1932–1933 рр. советська влада змогла закрити їх для УСРР, а всередині неї – між селом і містом, тоді як сьогодні росія фактично не визнає кордони України, а кордон між Північною Ірландією та Республікою Ірландія – місце постійної політичної напруги [7, 216].

Незвичайним є порівняння Голодомору як гуманітарної кризи із ситуацією у Венесуелі, що особливо загострилася в 2019 – 2020 рр., здійснене Х. Кренн з Університету Ібн Хальдуна (Туреччина) й опубліковане на електронному ресурсі з вивчення Центрально-Східної Європи. Сталінську політику щодо українського селянства науковиця називає «макропаразитизмом» із метою досягнення «економічного абсолютизму». Для цього держава порушила народний суверенітет. Те саме спостерігається в сучасній Венесуелі, де голод і кризу спровокували «імперіалізм» і влада, яка до того ж відмовляється від гуманітарної допомоги з-за кордону й не може бути притягнена до відповідальності – все за «архетипом Голодомору» [8]. Прикметно, що спостерігається тенденція до апелювання до трагічного досвіду українства 1932 – 1933 рр., проведення паралелей як із сучасністю, так і з іншими історичними випадками мору голодом. Тож бачимо можливість просування української позиції в аналогічному вплетанні Голодомору в ширший історичний контекст, залученні іноземних джерел.

Про недостатню аргументованість українського погляду для міжнародної спільноти свідчить те, що чимало зарубіжних дослідників визнають дискусійним трактування Голодомору 1932 – 1933 рр. як геноциду українського народу. Тому в них виникає потреба проаналізувати погляди автора цього терміна – поляка Р. Лемкіна, що здійснив у своїй статті Д. Ірвін-Еріксон з Університету Джорджа Мейсона (США). Він (як і М. Гечтер) акцентував на колоніальному статусі України у складі СРСР та

(як і Ж. Коулсон) звернув увагу на вузькість визначення геноциду у відповідній конвенції ООН, де під нього підпадають дії з наміром знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу, однак нічого не сказано про соціальну та політичну [2, 3; 5]. Це не влаштовувало Р. Лемкіна, який вважав Голодомор не просто геноцидом як таким, а його найжорстокішою стадією [5, 195]. Польський дослідник розглядав Голодомор як «найстрашнішу зброю» третього удару по українцях, спрямованого проти селянства – хранителя культури і традицій народу. При цьому першим був удар проти інтелігенції («мозку нації»), другим – проти священнослужителів («душі нації»), а четвертим – намір «фрагментувати» українство шляхом переселень, змішування різних етносів і русифікації. Отже, для Р. Лемкіна геноцид – це прагнення знищення нації як такої, а голод – один із засобів цього на певному етапі. Д. Ірвін-Еріксон солідаризується з його позицією [1, 75; 5, 210–211]. Відповідно, ряд сучасних зарубіжних істориків дотримуються саме такого ширшого погляду у трактуванні Голодомору. Водночас він також є предметом дискусії, що потребує активного залучення й українських науковців.

Хоча темі міжнародної реакції та залученості присвячено й попередні праці, проте найбільш рельєфно вона проступає у статті М. Светліцкі (Вроцлавський університет (Польща)), опублікованій у 2023 р. Автор подає її крізь призму аналізу роману канадської письменниці українського походження М. Форчук-Скрипук «Зимове вбивство» («Winterkill»), що вийшов у світ у 2022 р., – одного з низки творів про Голодомор, виданих у США та Канаді за останні роки. Водночас в Україні ролі робітників з Америки (чимало з яких походили з українських емігрантських родин), що, рятуючись від Великої депресії, приїхали допомагати «будувати комунізм» в СРСР, суттєво посприявши індустріалізації, приділяють недостатню увагу. Для іноземців навіть існували спеціальні магазини під контролем «Торгзіну», де продавалося все необхідне, за умови

оплати доларами. Тож більшість із них не розуміли, що стали інструментом сталінської політики і пропаганди й тільки погіршили становище потерпаючих від голоду [4, 4–6].

Деякі журналісти (Р. Клаймен, Г. Джонс) намагалися привернути увагу світу до злочинів більшовиків своїми публікаціями, але на такі докази західне суспільство в основному не зважало, продовжуючи торгівлю з СРСР і віддаючи перевагу вірити оптимістичним репортажам підкуплених советами – таких як В. Дюранті, а також показовим виставам благополуччя, організованих для іноземних делегацій [1, 26–27; 4, 12–13]. Прикметно, що М. Светліцкі порівнює більшовицьку тактику проти українців 1930-х рр. із теперішньою війною, коли росіяни так само заперечують свої злочини [4, 15]. Це надає додаткової актуальності й також розширює контекст наукових студій із вивчення Голодомору, тоді як його відображення в художніх творах, особливо сучасних, є ще однією перспективною темою для дослідження.

Отже, у зарубіжній історіографії останніх років спостерігається посилений інтерес до теми Голодомору. Іноземних дослідників передусім цікавлять три аспекти: політика пам'яті щодо Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. в Україні, недостатньо або упереджено висвітлені українськими науковцями аспекти, порівняльний аналіз з іншими випадками масового голоду. Дискусійним в їхніх працях продовжує залишатися питання класифікації Голодомору як геноциду (хоча сам факт голоду, спричиненого умисними діями сталінської влади, нині приймається фактично безапеляційно). Наголошується на постколоніальному статусі України та синдромі жертви. Аналізується залученість, роль і реакція іноземців та міжнародної спільноти, вплив голоду на етнічні меншини. Проводяться паралелі із сучасною політикою росії, що в найбільш сміливих публікаціях також визнається геноцидною.

Список джерел та літератури:

1. Menkouski V., Šmigel' M., Dubinka-Hushcha L. «The Hunger Games»: Ukrainian Famine of 1932–1933 in History, Historiography and Historical policy. Banská Bystrica : Elianum, 2020. 270 p.
2. Coulson J. The Holodomor in Collective Memory: Constructing Ukraine as a Post-Genocide Nation. *The General Assembly*. 2021. Vol. 2. № 1. P. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.5206/tgar.v2i1.10421> (дата звернення: 21.10.2023).
3. Khiterer V. The Holodomor and Jews in Kyiv and Ukraine: An Introduction and Observations on a Neglected Topic. *Nationalities Papers*. 2020. Vol. 48. Special Issue 3: Special Issue on the Soviet Famines of 1930–1933. P. 460–475.
4. Świetlicki M. Witnesses, Deniers and Bourgeois Troublemakers. The Holodomor and Ukrainian-Canadian Collaboration in Marsha Forchuk Skrypuch's Winterkill (2022). *Children's Literature in Education*. 2023. P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10583-023-09526-y> (дата звернення: 21.10.2023).
5. Irvin-Erickson D. Raphaël Lemkin, Genocide, Colonialism, Famine, and Ukraine. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 193–215.
6. Hechter M. Internal Colonialism, Alien Rule, and Famine in Ireland and Ukraine. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 145–157.
7. Tendera M. Games of Hunger: The Politics of Famine, State-Building Processes and Contemporary Hunger Strikes in Europe – The Cases of Northern Ireland and Ukraine. *Vivência: Revista de Antropologia*. 2021. Vol. 1. № 58. P. 202–221.
8. Crenn H. The Case of 'Hungry' Venezuela: in Comparison with the Holodomor Crisis. URL: <https://www.fomoso.org/en/mosopedia/essays/the-case-of-hungry-venezuela-in-comparison-with-the-holodomor-crisis/> (дата звернення: 21.10.2023).

Сергій Мілютін

випускник аспірантури факультету історії, бізнес-освіти та права ЦДУ імені В. Винниченка, старший науковий співробітник, Кіровоградський обласний краєзнавчий музей
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3430-5542>
e-mail: iconoclasm@ukr.net

КОРУПЦІЯ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ ПАРТІЙНО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ВЕРХІВКИ ЗНАМ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ

Для тоталітарних та авторитарних режимів корупція і зловживання службовим становищем з-поміж чиновників та силових структур є невід'ємною рисою. Традиційно зазначені явища посилювалися в умовах криз та масових репресій. Виразно така тенденція в СРСР спостерігається у 1929–1934 рр. Дослідження корупції та зловживань партійно-господарської верхівки під час Голодомору розширяє наші знання про трагічні події 1932–1933 рр., а також дозволяє глибше зрозуміти мотивацію тих осіб, які стали інструментом у руках сталінського режиму при творенні геноциду.

Джерельну базу дослідження складають документи, що зберігаються у Державному архіві Кіровоградської області, зокрема – протоколи засідань Знам'янського РПК та оперативні звіти РВ ДПУ [1; 2]. Прояви корупції та зловживання партійно-господарської верхівки під час Голодомору на території, яка нині входить до складу Кіровоградської області, вивчали Іван Петренко [3] та Сергій Мілютін [4]. Однак на сьогодні відсутні ґрунтовні дослідження цієї проблематики на рівні конкретних районів, що спробуємо виправити у запропонованій історичній розвідці.

Мета статті на основі оперативних донесень ДПУ виявити прояви корупції та службових зловживань з боку представників партійно-господарської верхівки Знам'янського району.

Одним із проявів зловживань службовим становищем, до якого часто вдавалися представники партійно-господарської верхівки Знам'янського району, є побиття колгоспників та одноосібників. Співробітники ДПУ зафіксували низку таких випадків у 1932–1933 рр., на яких пропонуємо зосередитися детальніше. 21 серпня 1932 р. у с. Шамівка уповноважений сільради, кандидат у члени партії Василь Сіромаха, голова одного з місцевих колгоспів Вертебовський та голова сільради Дмитро Печений прийшли до одноосібника Коваленка для мобілізації коня на скиртування. Коли Коваленко відмовився надати коня, Д. Печений з В. Сіромахою застосували силу. Чоловіка повалили на землю, порвали на ньому одяг і побили, а потім посадили в камеру при сільраді, де він перебував протягом доби. Коли до постраждалого в сільраду прийшла дружина, її теж побили й виштовхали з приміщення. Пізніше стало відомо, що від злочинних дій цієї групи посадовців постраждало щонайменше три родини колгоспників та одноосібників [1, 74]. Також до насильства вдався голова колгоспу у с. Федвар (нині – с. Підлісне) Волков, який побив колишнього колгоспника за те, що той влаштувався працювати у радгосп [1, 69]. Одним лише побиттям Волков не обмежився і, погрожуючи зброєю, змусив селянина повернутися до колгоспу. Показовий випадок трапився у с. Михайлівка. Тут очільник партійного осередку Ніклонський привселюдно побив колгоспника Х. Тахтая за те, що той надто активно цікавився якістю громадського харчування [4, 119].

Взимку 1932–1933 рр. ДПУ практично не фіксує подібні інциденти на території Знам'янського району, однак це не означає, що їх не було. На нашу думку, відсутність інформації про побиття колгоспників та одноосібників зумовлена зміною стратегії репресивних органів і партійно-господарської верхівки, яка застосовувала силові методи впливу на селян для виконання хлібозаготівельних заходів. Крім того, у цей час співробітники ДПУ сконцентрувалися не на пошуку партійців, які

зловживають службовим становищем, а на арештах підозрюваних у зриві хлібозаготівель.

Подекуди представники партійно-господарської верхівки вдавалися до злочинних дій та аморальних вчинків під впливом алкоголю. Зокрема, такий випадок стався в с. Зелений Гай. Місцевий голова сільради Андрієнко, будучи напідпитку, закував у кайдани жителя сусіднього села, який приїхав купувати корову. Численні свідки повідомляли, що Андрієнко не виконував адміністративно-організаційної роботи, систематично пиячив, влаштовував бійки, брав безоплатно продукцію з комори кооперації артїлі. Не краще себе поводив уповноважений РПК Данилов. Зокрема, начальник РВ ДПУ Марченко поінформував секретаря Знам'янського РПК, що Данилов покинув роботу та виїхав до с. Цвітне, де, видаючи себе за помічника прокурора, систематично пиячив. У стані алкогольного сп'яніння Данилов здійснив спробу згвалтувати дружину колгоспника Кукси. Також повідомлялося, що Данилов зловживає службовим становищем, використовує коней сільради в особистих інтересах, та конфліктує з іншими партійцями [1, 75].

З-поміж інших злочинів виокремимо махінації зі звітною документацією та заклики до її фальсифікації. На нашу думку, мотиви вчинення підробок звітності могли бути різними: від альтруїстичних спроб допомогти селянам, які б в умовах продовольчих утруднень неодмінно голодували, до намагань уникнути відповідальності за невиконання планів. У звіті начальника РВ ДПУ від 11 вересня 1932 р. зазначено, що завідувач районного постачання Новіков, член КП(б)У, в розмові з інспектором райпостачання Миценком, зоотехніком Чепурком, плановиком Нестеренком й іншими говорив: «Краще зараз вказати менший врожай, ніж так пихтїти, як минулого року» [1, 66].

Окремі представники партійного-господарської верхівки в умовах погіршення продовольчої ситуації в селі вдавалися до самопостачання та крадіжок сільськогосподарської продукції. Зокрема, голова артїлі «Червоний орач» у с. Григорівка Сердюк видав з колгоспного складу безкоштовно 6 пудів бо-

рошна голові сільради Каплуну, 2 пуди борошна – секретарю партійного осередку Чинчою і уповноваженому РПК Іванову. Ще один випадок трапився у с. Казарня, де співробітники ДПУ виявили факти, які свідчили, що голова артїлі Калмаз змолів для себе біле борошно, а для колгоспників – темне. Обурившись вчинком, колгоспник Толобка написав заяву для передачі в КК РКІ. Дізнавшись про це, Калмаз з'явився на квартирі Толобка й почав погрожувати арештом, буцімто, за дезінформацію і заспокоївся лише тоді, коли йому віддали написану заяву [1, 69]. У грудні 1932 р. в розкраданні кооперативного майна ДПУ звинуватило кандидата в члени партії, голову СКТ с. Єлисаветградівка Михайла Брайка [1, 86], однак він провини не визнав і запевнив, що виявлені в нього продукти отримані законним шляхом.

Зазначимо, що в Знам'янському районі спостерігалася практика, коли відповідальні особи не здійснювали обліку зібраного врожаю та змолотого зерна й використовували його у власних цілях. Зокрема, в артїлі імені Крупської с. Красносілля з початку обмолоту не вели обліку перемеленого зерна, а перевозили з молотарки в комору без зважування: з комори до млина, з млина до пекарні, а звідти – хліб назад у комору, і ніде цього не записували. У с. Михайлівка обмолочено 114 га, отримане зерно з-під молотарки відправляли в комору без всілякого зважування та обліку, тому, скільки зерна в коморі, ніхто точно не знав [1, 55]. Як інформував уповноважений ДПУ Сабадаш, така сама ситуація спостерігалася в селах Оситняжка та Коханівка [1, 77].

У другій половині грудня 1932 р. уповноважений Зінов'євської міської ради Пчолкін разом із представником Знам'янської філії заготзерна перевірів стан і наявність мірчука у млинах Знам'янського району. У процесі роботи їм вдалося виявити порушення на млинах артїлі «12-річчя Жовтня» й артїлі імені Г. Петровського. Порушення полягали в тому, що мірчук брався без будь-яких квитанцій та обліку. За функціонування млинів і недотримання звітності відповідали колишній завідувач пристанційного пункту ст. Цибулеве М. Бернацький та член партії й інструктор Знам'янської філії

заготзерна В. Близнюк. Крім того, на млині, який належав артілі імені Г. Петровського, перевіряючий зафіксував видачу борошна таким особам: уповноваженому РПК В. Пiatковському (16 кг); бригадирові Федоту Булаху (16 кг); бригадирові Андрію Сметані (8 кг); уповноваженому заготзерна Григорію Шилу (26 кг); бригадирові П. Шаповалову (66 кг); бригадирові П. Козирю (50 кг); секретареві партійного осередку с. Диківка Шуригіну (16 кг); секретареві партійного осередку с. Веселий Кут Геращенку (82 кг); невстановленій особі (15 кг). Всього було виявлено незаконно взятого мірчука переважно пшеничного борошна 29 пудів і 9 пудів зерном [1, 92; 4, 121].

Отже, що під час Голодомору представники партійно-господарської верхівки Знам'янського району, використовуючи службове становище, займалися самопостачанням, привласнювали чуже майно (Безпальчанський, Бершадський, Близнюк, Брайко, Калмаз, Сердюк, Шуригін), фальсифікували звітну документацію (Новіков), а також чинили психологічний і силовий тиск на колгоспників та одноосібників (Андрієвський, Волков, Данилов, Ніклонський, Печений, Сіромаха).

Список джерел та літератури:

1. Спесводки, донесення начальника райотделения ГПУ о политическом настроении населения 1 января 1932 – 31 декабря 1932 гг. *ДАКіроО* (Державний архів Кіровоградської області). Ф. 68. Оп. 1. Спр. 333. Арк. 112.
2. Спецводки отделения транспортного ГПУ и районного отделения ГПУ об политической обстановке в районе 14 января 1933 – 25 августа 1933 гг. *ДАКіроО*. Ф. 68. Оп. 1-а. Спр. 9. Арк. 127.
3. Петренко І. Колгоспне кріпацтво (серія «Архівні документи свідчать»). Київ, 2022. 636 с.
4. Мілютін С. Партійно-господарська верхівка Знам'янського району в спеціальних донесеннях керівництва РВ ДПУ за 1932 рік // Інгульський степ. Київ, 2023. В. VII. С. 115–121

УДК 94:[325.454(47+57):63-051(=161.2)]»1932/1933»(045)

Сергій Овдій

студент-магістр, Черкаський національний університетімені

Богдана Хмельницького,

e-mail: sergiyovdiy@gmail.com

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ ЯК КУЛЬМІНАЦІЯ АНТИСЕЛЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Голодомор 1932 – 1933 років став кульмінацією трагедії насильницької колективізації та «розкуркулення», що здійснювалися більшовицькою владою під час суцільної колективізації 1929 – 1932 рр.

Мета дослідження полягає в аналізі Голодомору 1932 – 1933 рр. як результату свідомої політики радянської влади, спрямованої на придушення опору українського селянства насильницькій колективізації та ліквідацію соціальної бази українського національного руху.

Історіографія проблеми представлена чисельною науковою спадщиною, зокрема С. Кульчицького [1]. Вчений на основі чисельних документальних джерел та свідчень очевидців довів, що Голодомор був штучно організованою каральною акцією сталінського режиму шляхом хлібозаготівлі, метою якої була конфіскація у селян усього наявного продовольства. С. Кульчицький аналізує Голодомор в контексті гострої економічної кризи та масового голоду в СРСР, спричинених форсованою колективізацією та індустріалізацією.

Р. Конквест [3] колективізацію та Голодомор вважає однією з найбільших трагедій ХХ століття, що призвела до величезних людських втрат. Дослідник порівняв наслідки колективізації та голоду з масштабом жертв з Першою світовою

війною, наголошуючи, що це була війна радянської влади проти власного народу. Особливу увагу приділено ситуації в Україні, де Голодомор 1932 – 1933 рр. набув найбільш виражених форм.

У дослідженні Т. Снайдера [4], відображено політику радянського тоталітарного режиму щодо селянства в ширшому контексті подій в Європі у 1930-х роках. Голодомор інтерпретується науковцем як цілеспрямована акція сталінського режиму для зламу українських селян.

Джерельна база дослідження представлена архівними матеріалами, що опубліковані у численних збірниках документів та матеріалів. Збірник документів та матеріалів, який був упорядкований під керівництвом Р. Пирога [6], містить широкий спектр різноманітних документів центральних та місцевих органів влади, що стосуються Голодомору. Серед документів є постанови, доповідні записки, звіти, листування керівників СРСР та УСРР, які проливають світло на механізми організації Голодомору.

Багатотомний збірник «Український Голокост 1932-1933: свідчення тих, хто вижив» [9] є важливим джерелом в контексті вивчення для вивчення теми. Праця містить свідчення тих, хто пережив цю трагедію, тобто очевидців подій та їхні особисті спогади. Зазначена інформація дозволяє збагатити наше розуміння Голодомору з особистого погляду та відтворити драматичні історії тих, хто вижив у цій страшній катастрофі. Крім того, наявність документальних матеріалів та свідчень про Голодомор розширює наше знання про події того часу та можливий вплив історичного контексту на розвиток подій.

Не менш важливим джерелом є спогади людей, які були свідками цих подій. Мемуари І. Голобородого [8] є цінним джерелом, оскільки містять свідчення безпосереднього очевидця подій в одному з сіл Черкащини. Очевидець описував методи вилучення продовольства, до яких вдавалася радянська влада в умовах Голодомору – обшуки, конфіскація зерна, ступ, жорен.

О. Головка [7] у своїх спогадах відтворив перебіг Голодомору в селі Сигнаївка Шполянського району. Він описав масову смертність селян від голоду, згадав про випадки канібалізму, що свідчить про неймовірні умови вимирання людей «цілі родини вмирили». Джерело підтверджує цілеспрямований геноцидний характер Голодомору на місцевому рівні, коли вмирили конкретні села.

Проведений аналіз доводить, що масовий Голодомор 1932 – 1933 рр. в Україні став результатом цілеспрямованої політики сталінського режиму. Голодомор був наслідком спеціальної політики, яку впроваджували комуністичні можновладці. Замість того, щоб допомагати селянам і забезпечувати продовольство, радянська влада свідомо приймала рішення, які призвели до масового голоду.

Одним із результатів цієї політики було придушення українського селянства. Колективізація, розкуркулення та інші заходи призводили до позбавлення селян землі та майна, обмеження їхньої незалежності й спричиняли тиск на них, змушуючи відступати від своїх традиційних способів господарювання.

Голодомор був кульмінацією насильницької колективізації та розкуркулення, що супроводжувалися масовими репресіями проти незалежних господарників. Ці репресії виконувалися з метою придушення будь-якого опору і опозиції владі, а також для забезпечення покори селян та зміни їхньої поведінки.

Багато селян в Україні прагнули зберегти свою незалежність в господарюванні та власності на землю. Вони відмовлялися вступати до колгоспів або виділяти свою землю на загальноколгоспну власність, що суперечило політиці радянської влади. Такі незалежні господарники ставали об'єктом переслідувань та репресій, у них забиралися земля та майно, вони часто незаконно засуджувалися до примусових робіт або депортацій.

У різних регіонах України діяли селянські активісти, які об'єднували селян з метою спротиву політиці колективізації та розкуркулення. Вони організовували протести, страйки та інші акції протесту. Такі активісти також ставали об'єктом репресій, їхні лідери арештовувалися, а їхні рухи знищувалися.

Репресії проти незалежних господарників і селянських активістів призводили до ще більшого загострення ситуації під час Голодомору. Позбавлення цих осіб землі та майна позбавляло їх можливості вирощувати їжу та забезпечувати себе нею. Внаслідок цього сім'ї цих селян ставали беззахисними перед голодом та голодомором, а їхні спроби відстояти свої права призводили до серйозних наслідків.

Відзначимо, що ця політика репресій та придушення опозиції сталінського режиму була не тільки економічною, але й ідеологічною. Влада намагалася знищити будь-яку форму незалежності та опозиції в сільському середовищі, підкреслюючи беззаперечну владу держави над всім і кожним. Результатом цієї політики стали страждання та смерть мільйонів селян внаслідок Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні.

Таким чином, Голодомор 1932 – 1933 рр. в Україні був наслідком свідомої та систематичної політики радянської влади. Влада не тільки не допомагала селянам в умовах голоду, але і створювала умови, які погіршували ситуацію та сприяли загостренню кризи.

Голодомор став частиною антиселянської політики радянського режиму. Політика колективізації та розкуркулення призводила до позбавлення селян землі та майна, обмеження їхньої незалежності та контролю над сільським господарством.

Систематичність підходу до придушення селян та масовість репресій свідчать про те, що це була не випадкова подія, а ретельно спланована та виконана політика. Голодомор призвів до смерті мільйонів людей та страждань мільйонів інших. Селянське населення було позбавлене не лише фізичного

комфорту, але і гідності та життя, і це стало катастрофою для українського народу.

Список джерел та літератури:

1. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. К.: Наш час, 2008. 424 с.
2. Пиріг Р. Голодомор 1932–1933 років: хроніка. К.: Києво–Могилянська академія, 2008. 294 с.
3. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. / пер. з англ. К.: Либідь, 1993. 384 с.
4. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним / пер. з англ. К.: Грані-Т, 2011. 448 с.
5. Graziosi A. The Great Soviet Peasant War: Bolsheviks and Peasants, 1917-1933. Cambridge: Harvard University Press, 1996.
6. Марочко В., Мовчан О. Голодомор 1932-1933 років в Україні: хроніка. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 294 с.
7. Головка О. Село вимирало сім'ями : [с. Сигнаївка, Шполянський р-н] Шполянські вісті. 2007. 23 листопада, С. 2.
8. Глобородий І. Трощили жорна, ступи... : [спогади, с. Лузанівка, Кам'янський р-н] Сільські вісті. 2007. 29 листопада, С. 2.
9. Український Голокост 1932-1933: свідчення тих, хто вижив / упоряд. Ю. Мицик. Київ : Києво-Могилянська академія, 2003. Т. 1-10.

УДК 94(477)»1932/1933/...»: [314.116-026.24:341.485(=161.2)](045)

Роман Теслюк

*кандидат географічних наук, старший науковий співробітник
відділу дослідження геноциду, злочинів проти людяності та
воєнних злочинів, Національний музей Голодомору-геноциду,
ORCID: [ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4562-1663](https://orcid.org/0000-0003-4562-1663)
e-mail: r.teslyuk@gmail.com*

ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ПРЯМІ ДЕМОГРАФІЧНІ ВТРАТИ» У ДОСЛІДЖЕННЯХ ГОЛОДОМОРУ- ГЕНОЦИДУ 1932–1933 РОКІВ ТА СУЧАСНОГО ГЕНОЦИДУ УКРАЇНЦІВ

Визнання Голодомору 1932 – 1933 рр. геноцидом українського народу змінило парадигму наукових досліджень у цій сфері. Зокрема, це стосується теоретико-методичних аспектів дослідження Голодомору, а саме необхідність тлумачення демографічних втрат не лише як наслідку голодування мільйонів людей, а передусім як результату цілеспрямованої політики знищення української нації. Кількісний вимір прямих демографічних втрат внаслідок Голодомору тривалий час залишається однією з найгостріших проблем в голодоморних студіях. Різне тлумачення предмету наукових досліджень – прямих демографічних втрат – є важливою відмінністю, що зумовлює значну різницю в кількісних оцінках втрат населення.

Можна узагальнити два основні підходи до змістовного тлумачення втрат населення внаслідок Голодомору. Окремі дослідники використовують поняття «прямі демографічні втрати», ототожнюючи його з т. зв. «надсмертністю», тобто «надлишком померлих» у період Голодомору [1; 2]. Інші не завжди оперують поняттям «прямі демографічні втрати», однак предметом їхніх досліджень є усі прямі втрати (смертність

і міграція), що були на території УСРР та в місцях компактного проживання українців за її межами [3; 4; 5; 6].

Мета публікації – проаналізувати розуміння змісту поняття «прямі демографічні втрати» в дослідженнях Голодомору та сучасного геноциду українського народу. Приклад акту сучасного геноциду дає змогу краще зрозуміти доцільність широкого тлумачення «прямих демографічних втрат» внаслідок геноциду 1932 – 1933 років.

Згідно з Законом України «Про Голодомор 1932 – 1933 років в Україні», «...Голодомор визнається актом геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР». Тобто, Голодомор потрібно трактувати передусім як організований злочин, спрямований на знищення базових підстав зародження та існування української політичної нації. Правовий зміст концепту Голодомору як геноциду українців означає геноцид не тільки в смертях від голоду та супутніх хворіб, а й від інших причин: депортацій, ув'язнень, розстрілів, примусової та вимушеної міграції тощо.

Концепт «надлишкової смертності» застосовано О. Рудницьким у висновку науково-демографічної експертизи (2009 р.) для слідства у кримінальній справі за фактом геноциду в Україні в 1932 – 1933 рр. [1], а також у подальших працях демографів [2]. Автори дослідження [2] вказують, що розрахована ними чисельність втрат – це не всі померлі під час Голодомору, а їхня частина, т.зв. «надлишкова смертність», яка ними прирівнюється до прямих втрат: «...прямі втрати визначаються як різниця між фактичними смертями в голодні роки та смертями, які мали б місце, якби голоду не було» [2, 64].

Однак категорія «надсмертності» застосовується, як правило, для досліджень демографічних втрат унаслідок соціально-демографічних криз та катастроф, що не мають характеру геноциду і не визнані таким [7; 8], а також у медичній статис-

тиці для розподілу смертності за причинами смерті та розрахунку втрат від пошестей, епідемій, надмірної спеки тощо (напр., [9]).

Зрозуміло, що такий підхід не враховує всієї повноти кількісних демографічних наслідків Голодомору як геноциду. Враховуючи те, що метою тоталітарного режиму було знищення української нації, вважаємо необхідним урахування усіх спричинених цим режимом людських втрат, а не тільки загиблих від голоду, а тим більше певної їхньої частини («надлишок смертей»). Аналіз міжнародної практики підрахунку втрат внаслідок інших геноцидів (вірмен [10], євреїв [11], ромів [12]) засвідчує, що дослідники не виокремлюють «надлишок смертей», а враховують усі людські втрати.

Російсько-українська війна як форма геноциду українців зумовила найбільші з часів Другої світової війни соціально-демографічні деформації в Україні. На тепер складно оцінити загальні масштаби прямих демографічних втрат, адже офіційні дані про їхню кількість поки що не оприлюднюються. На прикладі окремих актів геноциду можна зрозуміти недоцільність використання концепту «надсмертності» у дослідженні прямих демографічних втрат.

Маріуполь перебував в облозі російських військ із перших днів повномасштабного вторгнення. За словами мера міста В. Бойченка, за час облоги міста кількість загиблих серед цивільного населення ще на початку травня сягала 20 тис. осіб [13]. На середину травня, за повідомленнями місцевої влади, в місті залишилося близько 150 – 170 тис. маріупольців [14]. У середині жовтня 2022 р. з'явилася інформація про 138 тис. осіб, що померли у Маріуполі з різних причин, зокрема зважаючи на голод та ненадання медичної допомоги [15]. Застосування до підрахунку прямих демографічних втрат у цьому випадку означатиме обчислення гіпотетичної природної смертності за вказаний період. Однак, який зміст матиме таке обчислення? Чи потрібно від загальної кількості загиблих внаслідок росій-

ського геноциду віднімати ту кількість людей, які, ймовірно, померли б за цей період за умови відсутності геноциду, щоб розрахувати «надсмертність»? Відповідь, здавалося б, очевидна, однак саме концепт «надсмертності» застосовано в науково-демографічній експертизі 2009 р. для визначення чисельності прямих демографічних втрат внаслідок Голодомору. Тому вважаємо, що розрахунок демографічних втрат повинен базуватися на реальних подіях та даних демографічної статистики, а не гіпотетичних. У наведеному прикладі геноциду кожен померлий в цей період мешканець Маріуполя більшою чи меншою мірою зазнав впливу злочинної політики росії та повинен бути врахований при обчисленні демографічних втрат.

Крім того, знищення нації здійснюється й через обезлюднення великих регіонів країни, перетворення їх у непридатні для проживання та господарського використання території. Ризик настання демографічної катастрофи зумовлений значним чином масштабною зовнішньою міграцією, адже у випадку тривалої війни, тотального знищення населених пунктів, інфраструктури, підприємств тощо з-за кордону можуть не повернутися кілька мільйонів українців. Змусити людей мігрувати – це один з елементів російського геноциду, відповідно, міграційні втрати є неодмінною складовою прямих демографічних втрат. Потрібно враховувати не міграційне сальдо, а кількість вибулих, адже прибулі на захоплені українські території переселенці з росії не мають стосунку до української держави та є окупантами.

Сучасний геноцид українців є продовженням тривалої політики знищення московією-росією української нації. Керуючись змістом терміну «геноцид» та враховуючи історичні обставини здійснення злочину геноциду у 1932 – 1933 рр., вважаємо необхідним використовувати поняття «прямі демографічні втрати» як сукупність усіх померлих в період вчинення геноциду та спричинених ним міграційних втрат. Приклад сучасного геноциду переконує в тому, що під час оцінки його демографічних наслідків абсолютно недоцільним є штучне

виокремлення «гіпотетичної природної смертності» в період здійснення геноциду задля обчислення т. зв. «надсмертності» та врахування міграційних втрат як сальдо міграції. Усі дії окупаційного тоталітарного комуністичного режиму в 1932 – 1933 рр. було спрямовано на знищення українського народу, тому оцінка прямих демографічних втрат повинна містити усіх загиблих (померлі від голоду, спричинених чи загострених ним хворіб, втрати внаслідок репресій) та міграційних втрат (примусово виселені за межі УСРР, втікачі, пропали безвісти тощо).

Список джерел та літератури:

1. Експертний висновок Рудницького О.П. від 30.11.2009 за матеріалами кримінальної справи № 475, порушеної 22 травня 2009 року СБУ за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932 – 1933 роках. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України: сайт. URL: <https://www.idss.org.ua/golodomor/pdf/expert.pdf> (дата звернення: 25.10.2023).
2. Rudnytskyi O., Levchuk N., Wolowyna O., Shevchuk P., Kovbasiuk A. Demography of a man-made human catastrophe: The case of massive famine in Ukraine 1932–1933. *Canadian Studies in Population*. 2015. Vol. 42, No. 1–2. P. 53–80.
3. Марочко В. Статистика жертв Голодомору: антропологічно-демографічний дискурс. *Український історичний журнал*. 2017. № 5. С. 112–132.
4. Сергійчук В. Голодомор 1932 – 1933 років: геноцидна спрямованість, спроба підрахунку втрат. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2020. № 4/46. С. 13–42. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215320>
5. Теслюк Р., Андрусин Н., Бачинська М. Втрати української нації внаслідок Голодомору-геноциду в

- 1932 – 1933 роках. *Масові штучні голоди: пам'ятаємо, вшановуємо* : матеріали Міжнар. форуму (м. Київ, 7 вересня 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 96–101.
6. Білий Д. Голодомор та політика деукраїнізації на Кубані у 1929 – 1933 роках. *Геноцид України в ХХ столітті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 2010. С. 364–375.
  7. Phelim P. Boyle, Cormac Ó Grádo. Fertility trends, excess mortality, and the Great Irish Famine. *Demography*. 1986. 1 Nov; № 23(4). P. 543–562. <https://doi.org/10.2307/2061350>
  8. Warsame A., Frison S., Checchi F. Drought, armed conflict and population mortality in Somalia, 2014 – 2018: A statistical analysis. *PLOS global public health*. 2023. №3.. <https://doi.org/10.1371/journal.pgph.0001136>
  9. Rooney C., McMichael A., Kovats R., Coleman M. Excess mortality in England and Wales, and in Greater London, during the 1995 heatwave. *Journal of epidemiology and community health*. 1998. № 52(8). P. 482–486. <https://doi.org/10.1136/jech.52.8.482>
  10. Kevorkian R. *The Armenian Genocide. A Complete History*. New York – London, 2011. 1008 p.
  11. Hilberg R. *The Destruction of the European Jews*. New Haven: Yale University Press, 2003.
  12. Huttenbach H. *The Romani Porajmos: The Nazi Genocide of Gypsies in Germany and Eastern Europe // The Gypsies of Eastern Europe / Ed. by David Crowe, John Kolsti*. New York–London: Routledge, 1991. P. 31–49.
  13. Кравець Р. Вадим Бойченко: Що може бути гірше пекла? А воно є, і ця фортеця називається «Азовсталь». *Українська правда*. 2022. 2 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/2/7343500/> (дата звернення: 25.10.2023).

14. Лисогор І. До 170 000 мариупольців лишаються в заручниках окупантів, Азовсталь обстрілюють з неба і землі, – Андрющенко. *LB.ua*. 2022. 14 травня. URL: https://lb.ua/society/2022/05/14/516769_170_000_mariupoltsiv_lishayutsya.html (дата звернення: 25.10.2023).
15. По Маріуполю ходять чутки, що кількість загиблих сягнула більше 130 тисяч чоловік. *0629.com.ua*. Сайт міста Маріуполя. 2022. 13 жовтня. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3478679/po-mariupolu-hodat-cutki-so-kilkist-zagiblih-sagnula-bilse-130-tisac-colovik> (дата звернення: 25.10.2023).

Катерина Чистякова

студентка магістратури

ННІ міжнародних відносин, історії та філософії,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького,
вчитель історії Руськополянського ЗЗСО I-III ступенів №1
e-mail: katerina2505@ukr.net

ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 РР. ЯК ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (НА ПРИКЛАДІ С. РУСЬКА ПОЛЯНА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Однією із найтрагічніших сторінок в історії України є події Голодомору 1932 – 1933 рр. Більшість сучасних українських дослідників зазначають, що голод був методом боротьби проти українського селянства – штучно створеним голодом, на що вказують постанови, прийняті радянським керівництвом впродовж 1932 – 1933 рр.

Значний внесок у дослідження теми зробили С. Кульчицький [2], М. Ненада [4], Б. Хорошун [9], які у своїх працях з'ясували причини та наслідки Голодомору. На думку дослідників, головна причина Голодомору – боротьба радянської влади проти українського населення. А. Пономаренко [7], В. Онищенко [8] звернули увагу на долі селянських дітей, які залишились віч-на-віч із голодною смертю.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі історичних джерел проаналізувати події Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні, зокрема на прикладі с. Руська Поляна.

Протягом 1928 – 1929 рр. відбуваються зміни в економічній політиці СРСР. Проведення нової економічної політики дало можливість стабілізувати економіку в

сільському господарстві, що одночасно сприяло збільшенню кількості заможного населення – за радянською термінологією «куркулів», чого радянська влада дозволити собі не могла. Тому в кінці 1928 – 1929 рр. відбувається різка зміна економічної політики в країні.

На думку радянської влади, для того, щоб прискорити темпи індустріалізації, необхідно було ліквідувати найзаможніший прошарок населення, тобто «куркулів», яких партія вважала найбільшим своїм ворогом. У грудні 1929 р. на Всесоюзній конференції аграрників-марксистів, Й. Сталін оголосив про початок «ліквідації куркульства, як класу» та початок суцільної колективізації населення.

30 січня 1930 р. було видано постанову «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації» [2, 14]. Кремлівська верхівка доручила В. Молотову створити та очолити спеціальну комісію з ліквідації «куркульства» на селі.

У січні 1930 р. було видано постанову ЦК ВКП(б) «Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву». Згідно з нею, колективізацію в Україні повинні були завершити до осені 1931 р., остаточне завершення колективізації повинно було відбутися до весни 1932 р. Крім того, передбачалося перетворення колгоспів на артїлі. Однак артїлі мали вигляд комуни [7, 54].

Коштів на проведення таких змін у сільському господарстві держава не мала, тому передбачалося, що селяни повинні були передати державі земельний наділ, господарські приладдя для обробітку землі та худобу, якою вони володіли.

На Черкащині, як і по всій Україні, протягом 1928 – 1929 рр. відбувалися великі зміни у сільському господарстві. У селі Руська Поляна активно проводилася колективізація, однак серед селян не спостерігалось великої ініціативи щодо створення колгоспів, адже вони повинні були віддати все своє господарське майно на потреби держави. Артїлі часто створювалися силовими методами. Влада шляхом погроз та

розправ примушувала селян вступати до артілі та віддавати своє майно на користь майбутнього держави. Відомі випадки і привселюдного вбивства противників колективізації. Тому були випадки, коли в селах розпочиналася боротьба проти колективізації. Селяни підпалювали колгоспні поля, знищували реманент, викрадали худобу та руйнували сільськогосподарські будівлі. Один із таких випадків боротьби селян проти колективізації на Черкащині було описано в статті «Дають не те, що треба» (1930 р.): «В селі Руська Поляна є трудова сільськогосподарська артіль «Новий пахар». Свій початок вона веде з жовтня 1929 р., але роботи встигла зробити багато, бо ж неможливо вміє багато та щиро працювати. З 40 десятин не підготовленим із осені зосталось одно поле лише в 9 десятин. Була ж надія, віра в свої сили, що упущене надолужиться. Але артілі «поспішали на допомогу» злії люде – конячину вкрадено; залишилось троє коней, а на 40 десятин землі, кожен скаже, що цього замало...» [4, 49]. Такі приклади невдоволення селян радянською політикою можна побачити в багатьох селах України.

Колективізація на Черкащині проходила досить повільно. В архівних матеріалах про її темпи в області зазначено, що в Руській Полянці на грудень 1929 р. всього усього успішно придатних земель, що знаходяться у сільському користуванні на 27,9% та на жовтень 1930 р. планувалось успішніти 96,8% землі, за підрахунками у власності куркулів залишиться 3,2% землі [1].

Методом боротьби проти українських селян, на думку багатьох істориків, став голод. У радянські часи згадувати про Голодомор 1932 – 1933-х рр. в Україні було заборонено. У тогочасних радянських газетах писали про велику посуху на українських землях, що призвела до голоду та смертей цілих родин. Однак про штучно створений голод всі мовчали. Лише свідки тих страшних подій передавали з покоління в покоління історії про страшну голодну смерть тисяч українців, яких вбила радянська влада.

Так, жителька с. Руська Поляна Шевченко Євдокія Василівна згадувала: «Страшно згадувати ті страшні роки. Урожай був, але радянська влада все забирала в селян. Ходили активісти: чоловіки і, бувало, жінки. У них були металеві шупи, якими протикали землю в сараях, на городах. Приходили як в день, так і в ночі, до тих пір поки не вигребуть. В хаті Цегельників, що жили навпроти школи, варили якусь юшку і трохи підтримували дітей...А ми їли все: жолуді, кропиву, ягоди, гриби, ворон, собак, горобців, жаб... У кого були цінні речі, наприклад, золото, їх обмінювали на продукти в «торгсині». Шкода мені наших людей. Радянська влада заперечувала існування Голодомору. Але ж я все це бачила на свої очі. Ніколи ми цього не забудемо та не пробачимо!» [6, 2].

«Люди мерли просто страх!», – згадувала Буряк Василина Дмитрівна – «Найстрашнішою була зима та весна 1933 р. Їли все підряд: птахів, різних гризунів, навіть м'ясо мертвих тварин. Люди збирали торішню картоплю, шукаючи її під снігом. Ми ще якимось перебивались. Батько дещо приносив з колгоспу, але дуже мало, так, що на всіх не вистачало хоч трошки наїстись. Але в багатьох зовсім не було чого їсти. Вони продавали все, що можна було продати, щоб купити хоч трохи хліба. Люди вмирали прямо на вулицях. І це не було дивно... Коли вже в 1933 р. з'явилося трохи хліба, то деякі люди вмирали через те, що дуже наїдались і шлунок відмовлявся працювати. Уже після жнив людям дали зерно. Стало трохи краще, але все-таки було тяжко» [7, 26].

Відомі випадки, коли вилучали в людей шкіряні речі, щоб ті не змогли варити з них їжу. Всі продукти конфіскували та відвозили в Росію. Значна частина продуктів гнила просто неба. Але селянам таку їжу ніхто не віддавав. Робили все, щоб приборкати, знищити українців як націю.

Радянська влада намагалася приховати масовий голод на українських землях. 16 лютого 1933 р., коли багато тисяч селян почали вмирати з голоду, було відправлено директиву: «Категорично заборонити будь-яким організаціям вести облік

випадків опухання й смерті на ґрунті голоду, окрім органів ДПУ». Сільрадам було дане розпорядження при реєстрації смерті не вказувати її причину. За різними оцінками дослідників, у роки Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні загинули від 4,5 до 10 млн. осіб [2, 18]. На Черкащині померло 154519 осіб, у Руській Полянні – 1200 осіб [3, 4].

Причиною Голодомору стала не посуха, що призвела до неврожаю, а політика радянської влади щодо України. Насамперед мали місце соціально-економічні чинники, що призвели до голоду – це поширення колективізації; політика хлібозаготівлі, з якою не могли справитись селяни; конфіскація продовольчих запасів, а також необхідність знищення українського селянства як свідомої національної верстви.

Створювалися спеціальні загони, які ходили селами та забирали продовольство. Через масовий голод вимирали цілі села. Ці села вже важко знайти на географічній карті Черкащини. Про них збереглися лише архівні матеріали. Українці пам'ятають роки Голодомору та вшановують пам'ять загиблих.

Список джерел та літератури:

1. Державний архів Черкаської області. Ф. Р-174. Оп.1. Спр. 20. 41 арк.
2. Кульчицький С. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. Київ : Наш час, 2007. 424 с.
3. Кононенко В. Хай палає свіча... хай палає... Сільські обрії. 2023. 3 грудня. С. 4.
4. Ненада М. М. Поріднені долею. Черкаси : АПК «Прес-Інфо», 2010. 328с.
5. Онищенко В. Дзвони пам'яті. Сільські обрії. 2009. 22 січ. С. 3.
6. Онищенко В. То був жахливий час. Сільські обрії. 2004. 25 листоп. С. 3.
7. Пономаренко А. В. Виховуємо патріотів. Черкаси : Вертикаль, 2010. 109 с.

8. Пономаренко А. В. Говорять свідки тих страшних років. Земля Черкаська. 2008. 18 груд. С. 1.
9. Хорошун Б. Від голоду до голоду: Комунорадянська продовольча політика в Україні в 20–30-х рр. Київ : Основа, 1998. 68 с.
10. Чистякова К. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид українського народу. Актуальні дослідження правової та історичної науки. 2023. С. 80–85.

УДК 94:341.485(=161.2)(477)»1932/1933»(045)
Г61

**ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ 1932 – 1933 РР.:
ПАМ'ЯТАЄМО, ВШАНОВУЄМО**

збірник матеріалів за результатами роботи круглого столу з
міжнародною участю

Комп'ютерне складання - Андрій Берестовий

